

Askeri Darbeler ve Tanıklık Romanları

Çimen GÜNAY ERKOL

Türkiye seçilmiş hükümetlerin askerî güçle engellenmesine ilk olarak 1960'da tanık oldu. 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen ilk askerî darbe, on yıllık Demokrat Parti iktidarını sonlandırdı. Bunu izleyen yirmi yıllık dönemde üç darbe ve üç başarısız darbe teşebbüsü daha gerçekleşti. Önce yeni bir cunta 22 Şubat 1962'de ve 20 Mayıs 1963'te darbe yapmaya teşebbüs etti. 1962'de ordudan uzaklaştırılan, emekli edilen kadroların ikinci denemesi, ilkinin ulaştığı desteğe ulaşamadan bastırıldı ve cuntanın liderleri idam edildi. Yeni bir teşebbüs planlayan bir diğer cunta 9 Mart 1971'de deşifre olduğu için amacına ulaşamadı; ancak 12 Mart 1971'de bir darbe daha gerçekleşti. 1971'de askerin açıkladığı memorandum ile kapalı kapılar ardından yön verdiği siyaset, 12 Eylül 1980'de tankların sokaklarda yürütüldüğü bir atmosferde bir kez daha kesintiye uğradı. 28 Şubat 1997'de bu listeye post-modern darbe ve 27 Nisan 2007'de bir de e-muhtıra eklendi. 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen en son darbe girişimi nedeniyle bu müdahaleler tarihi bugün yeniden gündemimizde.

Askerî darbelerin ardından yazılan kurmaca tanıklıklar incelenecek olursa, edebiyatın darbe travmasını farklı boyutlarıyla "konuşulabilir" kıldığı görülür. Yazarlar yabancılaşma, şüphe, bunaltı gibi dramatik unsurlara yer vererek kişisel deneyimlerle toplumsal kutuplaşmaları iç içe geçirir, kayıplara ağıtlar yakar, belli konularda özeleştirir yapar ve yer yer tarih ötesi bir sistem eleştirisinde bulunurlar. Bu romanların kimi "dönem romanı"dır; bazı yazarlar gerçek kişilere ve olaylara dayanarak tarihsel bir portre sunmaya ve bu portrede kimi duruş ve düşünüş şekillerini desteklemeye çalışırlar. Bazı yazarlar ise belgesel tarzına mesafeli durur ve darbenin etkilerini, darbeye ilişkin hiçbir tarihsel kişi ya da olayı anmadan, soyut bir dille aktarır. Tanıklık romanlarının bazıları kendileri de darbe süreçlerinde fiziksel şiddet, işkence veya kötü muamele görmüş, hapisanede yatmış ve travmatik deneyimler geçirmiş kişiler tarafından yazılmıştır. Bu birincil tanıklıkların yanı sıra, kurgusal anlatılar üzerinde yükselen ve dramatik etkisini gerçeklikle kurduğu bağdan ziyade estetik çabasıyla yaratan tanıklıklar da bulunmaktadır.

Türkçe edebiyatta askerî darbelerin ardından yazılan kurmaca tanıklıklar dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Her darbenin ardından aynı yoğunlukta bir yazınsal üretim gerçekleşmez. Örneğin, 27 Mayıs, 1960'larda kuvvetli bir tanıklık edebiyatı üretmez. 27 Mayıs romanları diyebileceğimiz romanların ilk örnekleri ancak 12 Mart darbesi gerçekleştikten sonra, 1970'li yıllarda yazılır. 12 Mart ve 12 Eylül, her ikisi de bir ölçüde kendi edebiyatlarını yaratmış tarihsel dönemeçler olarak askerî darbenin hemen ertesinde edebiyatta çarpıcı bir şekilde boy gösterir ve çeşitli tanıklık konumları sunar. Her iki askerî darbe de, üzerinden uzun yıllar geçmesine karşın, darbenin mağduru olmamış, fiziksel bir tanıklık vasfı taşımayan, o yıllarda belki de o dönemi hatırlayamayacak kadar genç olan nesiller tarafından da benimsenen yazınsal birer motife dönüşür. 28 Şubat, 12 Mart ve 12 Eylül'e kıyasla daha az sayıda romana ilham verir. 1960'larda yazılmayan 27 Mayıs'a tanıklık anlatıları, çeşitli dönemleri tarihsel geri dönüşlerle yeniden canlandırmanın popülerleşmesiyle ve tarihsel romanlara olan ilginin artmasıyla birlikte, ikincil ve üçüncül tanıklıklara dayalı olarak 1990 sonrasında yazılır.

27 Mayıs'ın Romanları

27 Mayıs dönemine tanıklık eden romanlar, 1960'ların edebiyatına sinen politik ve kültürel çatışmaların da göze çarptığı metinlerdir. Soğuk Savaş atmosferinin etkisiyle keskinleşen politik söylemlerin iki kutuplu dünyasında sıkışan roman kişileri, şehirleşmenin derinleştirdiği çelişkiler ve

birey olmaya ilişkin zorluklar ile mücadele ederken aynı zamanda Batı karşısında hissedilen bağımsızlık kaygısının da canlı bir anlatımını sunarlar. Darbe öncesindeki baskı ortamı, öğrenci olayları ve sokağa çıkma yasakları gibi sıkıyönetim uygulamaları ile iyice gerginleşen atmosfer de bu romanlara yansır. 1961’de Orhan Kemal, politik kutuplaşmalar içinde taraf tutarak palazlanmaya çalışan küçük burjuvazi karşısındaki köylüleri tartıştığı Hanımın Çiftliği’ni; Aziz Nesin de politikanın çıkışsız ve kirli döngülerini ele aldığı Zübük’ü yayımlar. 1950’lerin Çukurova’sında geçen Hanımın Çiftliği, genç ve deneyimsiz bir kadın olarak gelin gittiği çiftliğin hanımı konumuna geçen Güllü’nün etrafındaki güç kavgasını resmeder. Zübük, siyasette yükselmenin ne pahasına mümkün olduğunu kara mizahla anlatan bir romandır. Bu döneme tanıklık eden öncü romanlardan bir diğeri Attilâ İlhan’ın 1963 tarihli kitabı Kurtlar Sofrası’dır. Kurtlar Sofrası, dönemin çatışmalı sermaye odakları ile çevrili bir şekilde gazetecilik yapmaya çalışan Mahmut Ersoy’un çevresinde gelişen olayları ve Mahmut’un faili meçhul bir cinayete kurban gitmesinin ardından kız arkadaşı Ümid’in olayların arka planını öğrenme çabasını konu edinir.

27 Mayıs öncesindeki atmosferi anlatan ve 1970’lerde yayımlanan romanlardan Samim Kocagöz’ün İzmir’in İçinde (1973) ve Vedat Türkalı’nın Bir Gün Tek Başına (1974) adlı yapıtları da döneme ilişkin canlı bir panorama çizerler. İzmir’in İçinde romanında Emre ve Gülseren’in evliliğe giden ilişkileri, Gülseren’in Demokrat Parti ile iş ilişkisi içindeki akrabalarının beklentileri ve Emre’nin 27 Mayıs’ı hazırlayan subaylardan olan eniştesi ve asker olan babasının anıları ile çerçevelenir. Bir Gün Tek Başına’da öne çıkan mesele ise “aydın”ların “halka” ulaşmakta yaşadığı zorluktur. Darbeye giden günlerin bunaltıcı atmosferinde Bir Gün Tek Başına’nın başkişisi Kenan çareyi intiharda bulur ve roman 26 Mayıs günü Kenan’ın cenaze töreni ile sona erer. Attilâ İlhan’ın “Aynanın İçindekiler” serisinin ilk kitabı olan Bıçağın Ucu (1973) romanı da 27 Mayıs’ın ilanı ile sona erer. Romanın baş karakterleri, Suat ve Halim, bir yandan öğrenci hareketi içerisinde gelişen ilişkilerinin aldığı yeni boyutlarla hayatlarına yön çizmeye çalışırken diğer yandan da ülkedeki politik meseleleri tartışır. İlhan, serinin ikinci kitabı Sırtlan Payı (1974) ve üçüncü kitabı Yaraya Tuz Basmak’ta (1978) 1960’taki darbeyi, Türkiye tarihindeki diğer gelişmelerle birlikte değerlendirir. Sırtlan Payı’nda ana karakter 1919’da aktif görevde olan bir asker olan Ferid’dir; Ferid, romanın anlatı zamanını oluşturan 1960’larda hasta bir asker olarak karşımıza çıkar ve geriye dönüşlerle ülkenin atlattığı badireleri değerlendirir. Yaraya Tuz Basmak’ta Kurtlar Sofrası’ndaki Ümid karakterinin de katılımıyla, Kore Savaşı merkeze alınarak, 1960 darbesine giden dönemde Türkiye- NATO ilişkilerine ışık tutulur. Darbeye değinen ancak darbe sonrasına tanıklık etmeyen bu metinleri, 1990’larda darbe sonrasını ele alan eleştirel tanıklıklar takip eder.

1990’larda Türkiye tarihindeki kimi tarihsel dönemeçler romancılar için popüler birer çerçeve olarak belirdiğinde 27 Mayıs’a yeniden dönülür. Bu dönemlerde yazılan romanlarda, darbeler zincirinin başlangıcı olarak işaretlenen 27 Mayıs’ın sonraki yıllarda da bedel ödeten bir alışkanlığa dönüşmesi vurgulanır. Sevinç Çokum’un Karanlığa Direnen Yıldız’ında (1996) tanıklık darbeye sona ermez, onunla katmerlenir. Çokum, 27 Mayıs’ın farklı alanlardaki aktörlerini bir apartmandaki komşuluk ilişkileri üzerinden canlandırır. Romanda, yazarlığa hevesli bir genç olan Feridun, babası Enis ile amcası Sebatî’nin farklı politik görüşleri arasında yolunu bulmaya çalışır. Demokrat Parti dönemindeki atılımların da ele alındığı roman, apartman toplantılarının kavgalı, çekişmeli hesaplaşmalara dönüşmesine, fikir beyan edenlerin jurnallenmesine neden olan toplumsal gerilimi konu edinir ve Yassıada yargılanmaları ile idamları da romana katarak askerî müdahaleyi eleştirel bir tonda ele alır. Yılmaz Karakoyunlu, Adnan Menderes’in yakın çevresiyle görüşerek yazdığı Yorgun Mayıs Kısrakları (2004) romanıyla Yassıada yargılanmalarına tanıklık eden bir diğer romana imza atar. Nilüfer Kuyuş da Yeni Baştan’da (2007) Yassıada’yı, bir ihbar üzerine 27 Mayıs’ta tutuklanan ve hapisten çıktıktan sonra ortadan kaybolan babası Enver’i hiç tanımayan Aslı’nın olayların içyüzünü anlamaya çalışmasını anlatırken kullanır. 2012’de İsa Yılmaz, Adnan Menderes’in Ayhan Aydan ile olan ilişkisini ön plana

arak yazdığı Ben Bu Adamı Sevdim'i yayımlar. 2013'te Melike İlgün'ün aynı konuyu ele alan romanı Bir Başvekil Sevdim yayımlanır.

12 Mart'ın Romanları

1960'ların ikinci yarısında sol muhalefet farklı odaklara savrulur ve askerin siyasetteki yerini belirleme tartışmaları sertleşir. 1968 hareketinin Türkiye'de de yankılanmasıyla birlikte, Vietnam Savaşı, Çin Devrimi, Che Guevera'nın başarıları, Filistin direnişi vb. Deneyimlerin de ışığında silahlı mücadele bazı gruplar tarafından bir muhalefet tarzı olarak benimsenir. Bu atmosferin etkisiyle edebiyattaki anti-Amerikan ton da daha keskin ve sert bir tavır yakalar; edebiyatta kültürel emperyalizm tartışmalarının ivme kazandığını ve yerlilik, üçüncü dünyalılık gibi konuların gündeme geldiğini görürüz. 12 Mart'taki askerî darbeye tanıklık eden romanlarda da ülkenin gelişmesinin önündeki engellerle birlikte, yerellik, modernleşme vb. Konularda çeşitli tartışmalar yürütülür. 12 Mart darbesini hazırlayan atmosferi konu edinen ilk roman Melih Cevdet Anday'ın Gizli Emir'idir. Henüz darbe gerçekleşmeden yazılan ve yayımlanan bu roman, ironik bir dille, bir baskı rejiminde yaşayan ve korku içinde verilecek önemli bir emri (darbe emrini) bekleyen aydınları konu edinir. Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar (1971) ve Tehlikeli Oyunlar (1973) adlı romanları, temelde dönem tanıklığı üzerine kurulu olmasalar da, modernleşme tartışmaları çerçevesinde sivil- asker ikiliğini de ironik bir dille konu edinirler.

Darbe gerçekleştikten hemen sonra, çok sayıda yazarın gözaltına alınmasının ve kötü muamele görmesinin de etkisiyle, çeşitli tanıklık anlatıları boy gösterir. Çetin Altan 1972'de cezaevinden çıkar çıkmaz Büyük Gözaltı'yı yayımlar. Romanın neyle suçlandığını bilmeden kendisini cezaevinde bulan anlatıcısı, hayatını sorgularken bir yandan da bazı kişileri öldürdüğünü hayal etmeye, giderek de bu hayalleri gerçek sanmaya başlar. Romanda yatılı okul, hapishane gibi kurumlara ve burjuva dünyaya getirdiği eleştirilerle Altan, askerî darbe atmosferi dışında da Türkiye'de insanların "gözaltında" olduğunu ima eder. Büyük Gözaltı'yı 1974'te yine Altan'ın Bir Avuç Gökyüzü adlı romanı takip eder. Burada da Altan, cezaevinden yeni çıkmış bir kişinin izlendiği düşüncesi ile kendisini eve hapsetmesini ironik bir dille anlatır. Aynı yıl, Füzûzan'ın Kırk Yedi'liler, Tarık Dursun K.'nin Gün Döndü, Erdal Öz'ün Yaralısın ve Melih Cevdet Anday'ın İsa'nın Güncesi adlı romanları yayımlanır. Kırk Yedi'liler, 1947 doğumlu neslin darbenin ertesinde politik eylemlerinden dolayı işkence ile cezalandırılmalarını ele alır ve bu travmayı Türkiye'nin sosyo-politik dönüşümü ile çerçeveler. Gün Döndü'de Tarık Dursun K., mesajlarını bir babanın eylemci oğlunun hayatını kurtarmak için onu polisler'e ihbar etmek zorunda kalmasının dramatik etkisi üzerine inşa eder. Yaralısın'ın apar topar gözaltına alınan, işkenceden geçirildikten sonra da hapishaneye gönderilen anlatıcısı, hapishanede karşılaştığı insanlarla kendisini kıyaslayarak devrimci ideallerini sorgular. İsa'nın Güncesi ise 12 Mart'ı anmadan, sıradan hayatından kopartılarak zorla bir binaya götürülen ve sorgulanan, ardından da suçsuzluğunu kanıtlamak için çabalarken bürokrasinin çarklarında ezilen İsa üzerinden politik bir eleştiri sunar.

Yılmaz Güney, 1971- 1973 arasında yazıp 1975'te yayımladığı ve "Selimiye Üçlüsü" olarak adlandırdığı kitapları Salpa, Sanık ve Hücrem'de iç hesaplaşma örnekleri verir. Salpa, yoksulluktan kurtulmak umuduyla Konya'dan İstanbul'a kaçan Mehmet'in hikâyesidir. Sanık, köyden şehre üniversitede okumak için gelen, öğrencilik yıllarında eylemlere katılan, 12 Mart döneminde gerçekleşen opera binası yangını nedeniyle tutuklanan ve işkence gören Yaşar Yılmaz'ı anlatır. Hücrem, Güney'in tutukluluk günleri üzerine düşüncelerini ve politik tahlillerini içerir. Bu kitapları, 1975'te Sevgi Soysal'ın Şafak'ı ile Emine Işinsu'nun Sancısı ve 1976'da Pınar Kür'ün Yarın Yarın'ı izler. Şafak, Soysal'ın sıkıyönetim Adana'sında tamamladığı sürgün cezasının detayları ile şekillenir. Romanın bir ev baskını ile gözaltına alınan başkışısı Oya'nın poliste gördüğü muamele, hapishane travmalarını su yüzüne çıkartır. Soysal, güçlünün güçsüzü ezdiği sistemi ele alırken sıkıyönetim Adana'sındaki feodal

kurallardan eğitimli bireylerin evliliklerine kadar uzanır. Sancı, çatışmalarda hayatını kaybeden ülkücü Ertuğrul Dursun Önkuzu'nun yaşamından kesitler taşır ve üniversite gençliğinin iç savaşa dönüşen çatışmalarını resmeder. Kür'ün Yarın Yarın adlı romanında, öğrenci hareketlerinin radikalleşmesi konu edilir: romanın baş kişisi Selim, Fransa'dan bir devrimci olarak döner ve aşık olduğu Seyda ile birlikte, örgütlü bir mücadeleye girişir.

1976'da ayrıca Samim Kocagöz'ün Tartışma, Demirtaş Ceyhun'un Yağmur Sıcağı, Demir Özlü'nün Bir Uzun Sonbahar ve Oktay Rifat'ın Bir Kadının Penceresinden adlı romanları yayımlanır. Tartışma, Kocagöz'ün tutukluluğundan izler taşır; romanda Türkiye İşçi Partisi içindeki güç kavgaları ve üniversitelerde yaşanan çatışmalar konu edilir. Yağmur Sıcağı'nda romanın başkahramanı Güher öğrenci hareketi içindeki sevgilisi Ruhsar'dan ayrılır, kendisinden yaşça büyük bir profesörle evlenir ve kendisini çocuğuna adar: Ceyhun, Güher'in gözünden devrimci kimlikleri değerlendirir ve işçilerin bilinçlenmesi gibi meseleleri konu edinir. Bir Uzun Sonbahar'ın adı verilmeyen anlatıcısı, 1964 yılında İşçi Partisi'nden uzaklaştırılmıştır; roman anlatıcısının etrafındaki kişilerin sol mücadele ile burjuva hayat arasındaki salınımlarını aktarır ve şehir/ kır gerillası tartışmaları ve dönemin bazı önemli tartışmaları ile İş Bankası soygunu gibi ses getiren eylemleri kayıt altına alır. Bir Kadının Penceresinden ise 12 Mart'ın ertesindeki zorlu günlerde Bedri ve Filiz'in tükenen evliliği ve Filiz'in devrimci Selim'e kapılışı üzerinden etik tartışmalara açılır. 1977'de Sevinç Çokum Zor'u yayımlar. Köyden kente göçle birlikte gün yüzüne çıkan kültürel çatışmanın temel alındığı roman, kendisini şehirdeki gerilla hareketlerinin ortasında bulan genç roman karakteri üzerinden orantısız güç kullanımını kabul etmeden erkek olunup olunamayacağını irdeler. Aysel Özakin'ın kanlı 1 Mayıs etrafında gelişen romanı Alnında Mavi Kuşlar'da (1978) da kent hayatı taşra ile karşılaştırılır; kalabalığa ateş açılmadan az önce alandan ayrılan Armağan, özgürlük tutkusuyla İstanbul'a gelişini, toplumsal ideallerini gözden geçirir.

Sokak çatışmalarının şiddetlendiği 1979'da, Tarık Buğra'nın Gençliğim Eyvah, Demir Özlü'nün Bir Küçükburjuva'nın Gençlik Yılları, Ayla Kutlu'nun Kaçış ve Adalet Ağaoğlu'nun Bir Düşün Gecesi adlı romanları yayımlanır. Gençliğim Eyvah, şehir gerillası tartışmalarına gençleri sokağa iten güçleri inceleyerek katılır. Bir kadına hükmedememek, onu derin bir aşkla sevmek ve bu aşk yüzünden değişmek gibi sorunlarla boğuşan Raşit, üyesi olduğu gizli örgütün yöneticisi İhtiyar'ın emirleriyle oradan oraya savrulur. Demir Özlü'nün Bir Küçük Burjuva'nın Gençlik Yılları, devrim fikriyle haşır neşir olan ancak kendilerini materyalist zevklere kaptırmış entelektüelleri ele alır. Kaçış, Üstün ve Ayhan'ın Demokrat Parti döneminde üniversitede başlayan ve Üstün'ün aniden yurt dışına gidişi ve Ayhan'ın da onun arkadaşı Cahit ile evlenmesi sonucu sekteye uğrayan ilişkilerinin, Üstün'ün 12 Mart koşullarında ülkeye dönüşüyle yeniden alevlenmesini konu eder. Ağaoğlu'nun Bir Düşün Gecesi adlı romanı ise 12 Mart'ta birbirlerini farklı politik görüşlere savrulmuş bulan kardeşler arasındaki geçimsizliği bir düşün gecesinde ortaya saçılan sürtüşmelerden hareketle ortaya serer. Roman, güç karşısında yaşanan tedirginlik ile güce sahip olma arzusu arasındaki çelişkiyi inceler ve erkeklerin kadınlar karşısındaki üstünlük çabalarına, zenginlik arzularına, gözaltı ve Kore Savaşı anılarına uzanır. 1980'de yayımlanan Çocukluğun Soğuk Geceleri'nde Tezer Özlü, asker bir baba tarafından yetiştirilen genç bir kadının psikolojik acılarını konu edinir; Özlü, dönemin politik hareketliliği içerisinde yaşanan acıları değerlendirirken uygulanan elektroşok tedavisi ve darbe mağdurlarının karşı karşıya kaldığı elektrikli işkenceler ile benzerlik kurar.

1980'lerden 1990'lara: 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat

Ehmet Eroğlu 12 Mart'ı ele aldığı ilk romanı İssızlığın Ortası ile 1979'da Milliyet gazetesi Roman Ödülü'nü alır; ancak, darbe ortamında kitabını hiçbir yayınevine kabul ettiremez. İkinci romanı Geç Kalmış Ölü de 1981'de tamamlanır ancak yayımlanamaz. Aysel Özakin'ın Genç Kız ve Ölüm'ü (1980) 1970'lerin ikinci yarısında geçer ve annesinin intiharının anıları, dağılan evliliği ve politik eylemci kızı için duyduğu endişe arasında bocalayan yazar Nuray İlkin'in etrafında gelişir. Erol Toy'un Zor Oyunu romanı (1980) Atatürk'ün ölümünü tebliğ eden bir yazı ile açılır ve darbeler tarihi, 27 Mayıs'ta Cemal Gürsel'in astlarından gelen cuntaya önderlik etmesi teklifini kabul etmesinin ve 12 Mart'ta komutanların önderliğinin gerçek kahramanlarla canlandırılmasıyla aktarılır. 1982'de Ahmet Altan Dört Mevsim Sonbahar'ı yayımlar ve yaşananları, politik gerilimin sokaklara sirayet ettiği bir atmosferde, baba-oğul ilişkisi üzerinden değerlendirir. Aynı yıl, Emine Işinsu Canbaz'ı (1982) yayımlar. 1979 yılındaki terör olaylarını ele alan roman, fabrikatör Akif Koçsa'nın öldürülmesi etrafında gelişir. 1983'te Orhan Pamuk'un Sessiz Ev'i yayımlanır. Çatışmalı bir aile hikâyesi olan Sessiz Ev, üniversite öğrencisi Nilgün Darvinoğlu karakteri çerçevesinde devrimci ideallerin aile ilişkilerinde yarattığı sarsıntılara değinir ve o dönemde milliyetçilik adına yapılanları da konu eder. Aynı yıl, Ayla Kutlu, daha sonra adını Ateş Üzerinde Yürümek olarak değiştireceği Tutsaklar'ı yayımlar ve 12 Mart'ın cadı avına dönen soruşturmasını ele alır. 1984'te Eroğlu'nun darbe koşulları nedeniyle reddedilen iki romanı da ardarda yayımlanır. İssızlığın Ortası'nda 12 Mart darbesinde yitirdiği arkadaşı Zafer'i ararken yılgınlık ve hayal kırıklıklarıyla intihara sürüklenen Ayhan İlyasoğlu konu edilir. Geç Kalmış Ölü, Ayhan'ın Zafer'i arayışını detaylandırarak İskenderun'da geçirdiği on beş günü gözler önüne serer.

1985'te Ahmet Altan'ın Sudaki İz (1985) ve Bilge Karasu'nun Gece (1985) adlı romanları yayımlanır. Sudaki İz, devrimci karakterlerin uğradığı baskınları ve işkenceleri konu edinir ve devrimci idealleri ikinci plana atan bir cinsellik anlatısı kurar. 1975- 76'da yazılan Gece, karanlık bir faşizm atmosferi çizer ve sokaklara inen şiddetin çıkmazlığına dönüşmesini anlatır. Bu romanları 1986'da Latife Tekin'in Gece Dersleri, Mehmet Eroğlu'nun Yarım Kalan Yürüyüş'ü, Samim Kocagöz'ün Mor Ötesi ve Alev Alatlı'nın İşkenceci'si takip eder. Gece Dersleri, sol hareket içinde kadınların ve yoksulların sesini öne çıkartır ve 1980 öncesinin çarpıcı bir resmini çizer. Yarım Kalan Yürüyüş sol hareket içerisinde aktif olmuş Korkut Laçın'ın yıllar sonra geçmişten arkadaşı Sedat Bender'i bulmaya çalışmasının öyküsüdür. Mor Ötesi, sermayenin el değiştirdiği ve muhafazakârlığın yükselişe geçtiği bir Türkiye çizer. İşkenceci, Demokrat Partili bir toprak ağasının tek oğlunu işkenceciye dönüştüren süreci anlatır. 1987'de Adalet Ağaoğlu "Dar Zamanlar" üçlemesinin son kitabı olan Hayır'ı yayımlar. Hayır'da darbelerle sarsılan, demokrasinin bir türlü yerleşemediği bir ülkede gelecek umudunu yitiren ve çareyi intiharda bulan Aysel şöyle haykırır: "hukuk olmayan yerde yargı, aşk olmayan yerde çocuk, hayat olmayan yerde ölüm." Aynı yıl, yayımladığı Hoşça Kal Umut'ta Ayla Kutlu, liseli bir devrimci olarak düştüğü hapisneden sekiz yılın ardından salıverilen Oruç'un tahliye kararının bozulmasını konu eder.

1982'de tutuklanan, 1983'te ölüme mahkûm edilen ve yurt dışına kaçarak yaşamını Almanya'da sürdüren A. Kadir Konuk, 1987'de Gün Dirildi'yi ve 1988'de de Çözülme'yi yayımlar. Gün Dirildi, 1970'lerden 1980'lere uzanan bir süreçte Savaş karakterinin haksızlığa karşı çıkan bir çocuktan bir devrimciye evrilişini, sahte kimlikle yakalanarak işkence görüşünü ve sonunda idam edililişini anlatır. Çözülme, ev baskısıyla gözaltına alınan, gördüğü işkence sonucunda fiziksel ve ruhsal olarak paramparça olan ve sonunda serbest bırakılan bir adamı konu eder. 1988'de Kaan Arsanoğlu ilk romanı Devrimciler'i yayımlar. Bu roman ve hemen arkasından gelen Arslanoğlu'nun ikinci romanı Kimlik (1989), politik aktivizmin insanlara yüklediği ağır yükü resmeder. Devrimciler, gözaltına alınıp ağır işkencelerden geçirilen üniversite öğrencilerini, Kimlik ise devrimci geçmişinin ve hayal

kırıklıklarının ağırlığı altında kendisini ruh ve sinir hastalıkları servisinde bulan Dr. Necati'yi anlatır. 1989'da A. Kadir Konuk Sıcak Bir Günün Şafağında'yı, Mehmet Eroğlu Adını Unutan Adam'ı, Ümit Kıvanç Bekle Dedim Gölgeye'yi, Feride Çiçekoğlu Uçurtmayı Vurmasınlar'ı ve Bekir Yıldız Darbe'yi yayımlar. Sıcak Bir Günün Şafağında, Ocak 1980'de başlayan Tarih direnişini ve sokaklara barikatların kurulduğu Gültepe olaylarını konu edinir. Adını Unutan Adam, Filistin direnişine katılan üç devrimciye odaklanır. Aralarından sadece biri diğerlerinin fedakârlığı sayesinde canını kurtarır ve Türkiye'ye dönmeyi başarır. Bekle Dedim Gölgeye, 1960'dan 1980'e savrulan devrimci arkadaşların çatışmalarını ve hayata tutunma çabalarını ele alır. Uçurtmayı Vurmasınlar, hapishane koşullarında maruz kaldıkları baskıyı annesiyle birlikte kalan bir çocuğa hissettirmemeye gayret eden kadın mahkûmlara odaklanır. Darbe, felçli bir yazar olan Ali'nin gözünden işkenceyi ve kayıpları ele alır.

1987'de Mehmet Zeren Öz Yurdunda Garipsin'in ilk cildini yayımlar. 1988 ve 1989'da ikinci ve üçüncü cildini yayımladığı romanda, başörtüsü yasaklarının gündemde olduğu yıllarda üniversitede okuyan öğrencileri konu eder. Beyazıt'taki oturma eylemleri ve ailelerin ısrarla üniversitede eylem yapan kızlarını vazgeçirme ve evliliğe ikna etme çabaları anlatılır. Üçüncü cilt, romanın başkahramanı Meral'in Anayasa Mahkemesi kararını okuması ile biter. Kitabın 1999'da 28 Şubat'tan sonra yayımlanan dördüncü cildinde Meral evli ve çocuklu bir kadın olarak mücadeleye devam eder. 1989'da Tarık Buğra Dünyanın En Pis Sokağı'nı yayımlar. Dünyanın En Pis Sokağı, okuldan arkadaş olan Fazıl ve Yılmaz'ın farklı politik tutumlara savrulmasını konu eder.

Darbe koşullarını ODTÜ öğrencisi olarak yaşayan ve eğitime ara vermek zorunda kalan Halil Genç, Koyabilmek Adını (1988) romanında kendi deneyimlerinden yola çıkarak dönemin koşullarını ve işkenceyi yazar. 12 Eylül'de hapishanede uzun süre kalan gazeteci Hüseyin Şimşek, Ayrımı Bol Bir Yol'da (1988) 12 Eylül koşullarındaki hapishanelerdeki açlık grevlerine odaklanır. Şimşek'in 1991'de yayımlanan ikinci romanı Eylül Şifresi'nde romanın başkarakteri Selim'in burjuva hayata uyum sağlamakla, devrimci yoldaşlıkla örülü bir özel hayatı seçmek arasında yapmaya çalıştığı seçim, Meral ve Aygül arasındaki kararsızlığında simgeleşir. Kaan Arsanoğlu, 1992'de yayımladığı Çağrısız Hayalim'de, Ercan, Esmâ ve Ayhan arasında devrimci geçmişlerine dayalı arkadaşlığın, işkence ve kötü muamele sonucu ruhsal dengesizliklere sürüklenmesini ve parçalanmasını ele alır. Mehmet Eroğlu, Yürek Sürgünü'nde (1994) yaşadıkları tüm sıkıntılara rağmen devrimcilerin ideallerinde diretmelerini, 1968'de Filistin'de savaşan ve Türkiye'ye döndüğünde kendisini onu anlamayan ve desteklemeyen kişilerle çevrili bulan Kadir Solak üzerinden anlatır. Benzer bir direnme/ dönüşme problematiği, Arslanoğlu'nun 1995'te yayımladığı Kişilikler'de de bulunmaktadır: bu romanda da eylemci geçmişe sahip kimi devrimcilerin bu geçmişten sıyrılıp apolitik kişilere dönüşmeleri konu edilir. Arslanoğlu'nun 1990'lar boyunca yazdığı diğer bazı romanlarda da 12 Eylül dönemine tanıklık yer alır. M. Naci Bostancı'nın televizyondan okunan tutuklama kararlarında adını duyan ülkücü bir hukuk öğrencisinin çevresini saran şiddet ve idealleri arasında bocalamasını anlattığı Seksenler: Işığın Gölgesi 1996'da yayımlanır.

28 Şubat müdahalesinin gerçekleştiği 1997 yılından birkaç yıl önce, Mehmet Efe Mızraksız İlmihal'i (1993) yayımlar. Romanın sahici bir İslam deneyiminin peşindeki başkarakteri İrfan Akççek, başörtüsü yasaklarının sürdüğü dönemde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Nurhan ile tanışır ve Mehmet Efe, başörtüsü mücadelesinde erkeklerin "dekoru" olmayı reddeden Nurhan karşısında bocalayan İrfan'ı odağa alarak 28 Şubat'a giden süreçte gençlerin çatışmalarını canlandırır. 1997'de Halkaların Ezgisi'ni yayımlayan Halime Toros da başörtüsünün aile içinde nasıl bir krize yol açtığını, kocası Tahsin'in isteği ile başını örten ve ismini Nisa olarak değiştiren Nisan'ın, sonunda başını açmaya giden krizlerine odaklanarak tartışır. Ahmet Kekeç'in 1999'da yayımlanan Yağmurdan Sonra'sında yayıncılığını yaptığı bir kitap nedeniyle 28 Şubat atmosferinde hapis cezasına çarptırılan Murat, karısı

Rana ile ilişkisindeki sıkıntılara ek olarak üvey kızkardeşi Hülya ve sol eğilimli Müge'ye duyduğu ilgi ile boğuşurken sokakları arşınlar ve yaşantısını sorgular. Başörtüsü ve maddiyat üzerinden İslami yaşayışı sorgulayan bu üç roman 28 Şubat romanlarının öncüsü sayılabilir.

1990'ların ikinci yarısında 28 Şubat'ı oluşturan süreçler romanlara konu olurken, 12 Mart ve 12 Eylül de çeşitli tanıklıklar üretmeye devam eder. 1997'de Gürsel Korat, 12 Mart'taki hapishane deneyimleri ile şekillenen Ay Şarkısı'nı yayımlar. Ay Şarkısı, üniversite öğrenciliği sürecinde girilen devrimci mücadelenin yaş ilerledikçe bir reklam ajansına ve durağan yaşamlara uzanan evrimini irdeler. 12 Mart'a tanıklıklarını 1990'larda kâğıda geçiren yazarlardan Timur Ertekin'in Şamanın Üç Soygunu adlı romanı, (1999) yazarın Mamak cezaevindeki anılarından beslenen bir tanıklıktır; romanın başkışısı Timur, cezaevinde geçirdiği işkencelerin etkisiyle intihar saplantısına savrulur. Tahir Abacı, İkinci Adım'da (1999) 12 Mart'ın hukuksuz karanlığını Anadolu'ya uzanarak ele alır. Cem Selcen, bir hesaplaşma romanı olan ve polisiye unsurlar taşıyan 1578'de (1999) 12 Eylül öncesinin radikalizmini, banka soygunlarını, ölü ve yaralıları, örgüt kurallarını konu edinir. Aynı yıl yayımlanan romanı Gençliğin O Yakıcı Mevsimi'nde Erendiz Atasü, 68 kuşağının cinselliğe bakışını yaşamlarını çerçeveleyen çatışmalarla birlikte değerlendirir.

Pek çok romanında 12 Eylül'e ilişkin deneyimlere yer veren Mehmet Eroğlu'nun 2000'de yayımladığı Yüz: 1981, darbe sonrasında yaşanan apolitikleşmeye odaklanır. Metin Celâl (2000) Ne Güzel Çocuklardık Biz'de devrimci geçmişlerini gözden geçiren iki yoldaş olan Sezen ve Ayşe'nin yaşadıkları anlatılır. Sezen gözaltında öldürülen Ali'nin anısıyla boğuşur ve hareket içindeki bazı arkadaşlarına duyduğu ilginin yarattığı çatışma ile hesaplaşmaya çalışır. Yiğit Bener'in Eksik Taşlar (2001) romanı, 78'li bir devrimcinin oğlu olan Devrim'in, kendi başından geçen olayların izindeyken babası Erdinç'in yıllar önce Avrupa'da sürgünde yaşadıklarını keşfetmesini ele alır. 1970'lerin öğrenci liderlerinden biri olan ve 1974 affıyla salıverildikten sonra Almanya'ya yerleşen Atilla Keskin, 2001'de 12 Eylül sonrası hayatını yurtdışında sürdürmek zorunda kalan devrimcilerin hayatlarını ve hesaplaşmalarını ele aldığı romanı Dostluk'u yayımlar. Murat Uyrukulak, 2002'de yayımlanan ve "Devrim, vaktiyle bir ihtimaldi ve çok güzeldi" diye başlayan romanı Tol'da, 1960, 1971 ve 1980'de gerçekleşen askeri müdahalelerin yaşamlarında acılı izler bıraktığı iki devrimciyi, Şâir ile Yusuf'u buluşturur ve iki karakter arasındaki metaforik baba-oğul ilişkisini irdeler. Aynı yıl yayımlanan romanı Gün Ağarmasa 'da Osman Akınhay, eski bir siyasî mahkûm olan devrimci Celal'in anıları üzerinden 12 Eylül darbesini ve Mamak cezaevini anlatır.

28 Şubat'ın Romanları ve Önceki Darbelerin Sarsıntıları

2000'li yıllarda 28 Şubat sürecini toplumda yaratılan kutuplaşma ekseninde ele alan romanlar yayımlanır. Orhan Pamuk, 2002'de yayımladığı Kar'da Sincan olaylarına çeşitli göndermeler yapar. Pamuk, yurtdışında yaşayan, yerel seçimleri izlemek ve intihar eden genç kızlarla ilgili haber yapmak üzere Kars'a gelen şair Ka'ya odaklanarak, şehirde "Vatan Yahut Türban" adlı bir tiyatro oyunu oynanırken gerçekleşen ve çok sayıda can kaybı ile sonuçlanan darbeyi ve bunun ertesinde şehirde gelişen olayları konu edinir. Cihan Aktaş, Bana Uzun Mektuplar Yaz'da (2002) 70'li yıllarda yatılı öğretmen okulunda okuyan Aslı'nın gözünden farklı dönemlerdeki toplumsal çatışmalara ve sorgulamalara ışık tutar. Nehir Aydın Gökdoğan, Harbiyeli'de (2002) köyünden ayrılan ve Işıklar Askeri Lisesi'ne yatılı olarak yazılan Tarık'ın, babasının ölümünün ardından İslami bir yaşayışa yönelmesi, okuldan atılması ve köyüne geri dönmesini anlatır. Cüneyt Ülsever, polisiye bir roman olan Hacı'yı (2004) çerçeveleyen 28 Şubat müdahalesini Anadolu sermayesinin durdurulma teşebbüsü olarak değerlendirir. Fatma Barbarosoğlu ülkedeki modernleşme pratiğini sorguladığı Hiçbir Yer'de

(2004) İstanbul’da bilimadamı olma yolunda çalışan Şahin ve köyden okumak üzere ayrılan ancak başarısız olarak köye geri dönen amcası Muhsin üzerinden modern hayatın maneviyata getirdiği baskıları konu eder. 1987 yılında başörtüsü yasaklarından dolayı hapse giren ve daha sonra yurt dışına göç eden Sevgi Engin’in yıllar sonra kaleme aldığı Bir Nehir Gibi (2004), işkenceli sorgulara ve eziyetlere rağmen kimliğine sahip çıkan bir kadını anlatır.

2000’lerin ilk yarısında, 28 Şubat’ın etkisi sürerken, 12 Eylül de romanlara ilham kaynağı olmaya devam eder. Süheyla Acar, Yağmurun Yedi Yüzü’nde (2004) dönemin gerçek olaylarına dayanarak 78’li üniversite gençliğinin mücadelesini, kurdukları dostluk ve ilişkilerin dönüşümünü anlatır. Ayşegül Devecioğlu, 2004’te yayımladığı Kuş Diline Öykünen romanında 12 Eylül’den birkaç yıl sonrasını ele alır. Romanda işkenceye ve tecavüze uğrayan kadınların dilsizleşmesi ve yaşadıklarını ancak yıllar sonra birbirlerine anlatabilmeleri konu edilir. 2004’te yayımlanan Devamı Hayat’ta 12 Eylül sonrası örgüt ve toplum arasında sıkışan bireyleri konu edinen Hasan Öztoprak, iki yıl sonra yayımladığı Hakikatin Ölümü’nde (2006) de politik mücadele içinde yer alan ve hapishane günlerinin ardından hayata uyum sağlamakta zorlanan Feridun’un işkence travmasını anlatır. Atilla Keskin, otobiyografik öğeler taşıyan Çiçekler Susunca’da (2006) cezaevlerindeki vahşeti, örgütler içerisindeki çatışmaları ve insan ilişkilerini özeleştirel bir bakışla ele alır.

2007’de e-muhtıra verildiğinde, edebiyat hâlâ hem 12 Eylül’le hem de 28 Şubat’la “hesaplaşmaya” çalışmaktadır. Mine Söğüt, Şahbaz’ın Harikulâde Yılı 1979 romanında gerçek olaylardan yola çıkarak kurguladığı sağ- sol kavgasını işkence sonrası ölmek üzere olan bir kadına anlatılan episodlar olarak ele alır. Aynı yıl yayımladığı Koşarken Yavaşlar Gibi ‘de Şöhret Baltaş, 12 Eylül’le birlikte dağılan arkadaşlıkları üzerinden kadınların geçmişlerini anlamlandırma ve arkadaşlıklarını sürdürme çabasını romanlaştırır. Fiziksel işkence, Cihan Aktaş’ın Seni Dinleyen Biri (2007) ve Yıldız Ramazanoğlu’nun İkna Odası (2008) romanlarında yerini psikolojik işkenceye bırakır. Seni Dinleyen Biri, 12 Eylül sonrasında üniversitede okuyan ve aşırı gelenekçi Müslümanlığa mesafeli İslami bir yaşam biçimi özlemi içindeki Meral’in etrafında gelişir. İkna Odası, üniversite kapılarında başarılarını açmaları için ikna odalarına alınan kız öğrencilerin yaşadıkları zorluklara odaklanır. Zülfü Livaneli’nin doğal zenginliklerle dolu bir adada tüm yaşamın darbeci bir devlet başkanının kararlarına bağlanmasını konu edinen Son Ada (2008) adlı romanı da bir 12 Eylül parodisidir.

2010’da 12 Eylül’de lise öğrencisiyken gözaltına alınan ve işkence altında ona yüklenen suçları kabul ederek hapis yatan Pamuk Yıldız’ın otobiyografik öğeler de içeren romanı O Hep Aklımda yayımlanır. Mehmet Eroğlu, 2011’de yayımladığı ve İslam’ın sekülerizm, modern hayat ve kapitalizm ile olan dirsek temasını ele aldığı Fay Kırığı 2: Emine’de, İzmir’de sol ve seküler hayatın içinde yetişen Mehmet ile küçük bir Anadolu şehrinde dindar bir ailede büyüyen Emine’nin bir arada olup olamayacaklarını sorgular. Bu yıllarda, 12 Eylül’ün sağdan yazılan tanıklığı da edebiyatta kendisine daha güçlü bir şekilde yer açmaya çalışır. Misli Baydoğan’ın muhafazakâr bir ailede Türk milliyetçisi olarak yetişen ve ülkücü ağabeyinin arkadaşına âşık olan genç bir kızın, 12 Eylül’le birlikte değişen hayatını ele aldığı romanı Hatırla Beni (2012) ve Adnan Şenel’in 12 Eylül dönemindeki deneyimlerinden yararlanarak ve işkencede ölen kimi gerçek ülkücülere de yer verdiği romanı Elma ve Bıçak (2013) bu romanlara örnek olarak verilebilir. Irmak Zileli’nin romanı Eşik’te (2011) 12 Eylül darbesinden iki yıl önce devrimci bir aileye doğan Eylül’ün, bir komünist partinin önde gelen isimlerinden olan babası ve dayısı arasındaki fikir ayrılıkları ve ailedeki diğer sarsıntılarla boğuşması anlatılır.

Aile içi çatışmalar, 28 Şubat dinamiklerini konu edinen romanlar için de önemlidir: Selçuk Orhan 40 Hadis’te (2010) 1990’larda İslami yaşayış içerisindeki iki kadın karaktere odaklanarak insan ilişkilerini

ve inancı sorgular. Mehmet Kara, Düşte Kördüğüm'de (2012) 28 Şubat'ta üniversitelerdeki tasfiyeleri konu eder. Sabiha Ateş Alpat, yer yer surelerle desteklediği Sevda Uğruna'da (2012) uzaktan uzağa sevdiği İbrahim'i kazanmak için modern hayatı terk eden ve onunla evlenerek İslam davasının bir neferine dönüşen Sevda'yı anlatır. Sibel Eraslan, Saklı Kitap'ta (2013) başörtüsü konusunda çıkarılan zorluklar karşısında kadınların dayanışmasını ele alır. Fatma Barbarosoğlu, Medya Senfoni'de (2014) kurgusal haberlerle 28 Şubat atmosferine yön veren medyayı eleştirir. Orhan Pamuk, Kafamda Bir Tuhafılık'ta (2014) İstanbul'da hayata tutunmaya çalışan Mevlut Karataş'ın çevresini çizerken politik kutuplaşmanın sokağa etkilerini belgesel özeniyle gösterir ve askeri darbelerle biçimlendirilen düşünce dünyasına vurgu yapar; Kırmızı Saçlı Kadın'da (2015) da 12 Eylül anılarına yaslanarak devrimci karakterlere yer verir. Ayşegül Devecioğlu, Ara Tonlar (2015)'da üniversite yıllarında örgütlü bir mücadelenin parçası olan, kimileri işkence gören ve kendilerini yıllar sonra eleştirdikleri burjuva hayatın içinde bulan karakterleri yan yana getirerek hesaplaşmaya iter. Ece Temelkuran, silahlı çatışmaların, işkencenin kısıracındaki üniversite öğrencilerini ve halkın takındığı tavrı konu edinen Devir'i (2015) yayımlar. Sencer Gültuna, Ortancamız Babam'da (2015) 28 Şubat'ta Sincan'da tankların yürütülmesi olayına tanıklık eden çocukların gözünden yaşananları anlatır. Güray Süngü, Mehmet'i Yaralayan Serçe Parmağı'nda (2015) üniversitelerdeki yasakların yol açtığı yaralanmaları, okula saçını kazıtarak giden ve tepki gösteren öğrencileri ele alır.

Tanıklık ve Edebiyat

Felaketten Sonra Tanıklık adlı kitabında, politik şiddet mağdurlarından 1990'larda Balkanlar'da yürütülen etnik temizliğe dek pek çok farklı konuya değinen Stevan Weine, travmatik olayların ve bu olayların kişiler üzerindeki etkilerinin çok daha detaylı bir şekilde tartışılmasına olanak tanıdıkları için kurmaca tanıklıkların en az tarih yazımı kadar önemli bir görev yürüttüğünü söyler. Edebiyat, tarihsel düğüm noktalarını gevşetir; yaşananları farklı açılardan ele alır; üzeri örtülen, tartışılmayan veya geçirtilen kimi acıları derinlemesine konu edinir. Travmatik olaylara veya çatışmalı dönemlere odaklanan edebiyat da tarih yazımı gibi bir çeşit kayıt altına alma işlevi görür; ancak tarih araştırmalarından farklı olarak, edebiyat gücünü gerçeklere yaslanarak değil, ihtimalleri tartışarak pekiştirir. Kayıt altına alma, bir çeşit hatırlama ve affetme çabasını da barındırır ve bir yas tutma pratiğinin ilk adımlarını oluşturur. Yas pratiği, sadece yazarak unutmaya ve iyileşmeye çalışan mağdurlar için değil, ele alınan dönemlerin birincil tanığı olmayan ancak olayların ağırlığını taşıyarak büyüyen genç nesiller için de gerekli ve önemlidir.

Türkiye'deki darbeler çok boyutlu bir tanıklık edebiyatı üretmiştir. 12 Mart ve 12 Eylül adlarıyla anılan bir edebiyat hareketi yaratmış sayılırlar. 12 Mart'a tanıklık eden romanlar darbenin insan ilişkileri üzerindeki etkilerine odaklanırlar. İlk romanlar ağırlıklı olarak devrimci ve muhalif bir tavır gösterir; daha sonra bu tanıklıkların karşısına muhafazakâr sağın tanıklıkları çıkar. Yaşananları tarihsel gerçekliklere göndermeler yapmadan ve politik yorumlara başvurmadan soyut bir dille anlatan romanlar da yazılır. Her şekilde, yazarların ilgisi bireyin toplumdaki yeri ve görevleri üzerindedir. Toplumsal güç ilişkileri, köy ve kent arasındaki farklar, fiziksel güce karşı entelektüel güç tartışmaları tüm romanlara az ya da çok sirayet eder. Bu tanıklıkların kadın yazarları özellikle kadınlara verilen kültürel rolleri tartışmaya açar ve çarpıcı bir erkeklik eleştirisi sunarlar. 12 Eylül'ün bilançosu çok daha ağırdır. 12 Eylül, politik mesajlar içeren, ölenlere yakılan ağıtların ve gençliğe verilmesi düşünülen derslerin ağırlığı altında kurulan anlatılara yol açar. Yer yer 12 Mart romanlarındaki gibi bir kültürel eleştiri görölse de, tanıklığın kayıt altına alma ve yas tutma pratiğine öncülük etme boyutu daha fazla öne çıkar. Bununla birlikte, özeleştiri boyutu da belirginleşir. İşkencenin, hapishanenin silinmeyen

izleri kapanmayan yaralara dönüşür. Hâlâ bir sorgulama ve anlama çabası vardır; ancak, bu sorgulamalara, değişime ilişkin bir umuttan çok, dağılan arkadaşlıklar ve apolitik bir yaşam tarzının içine yerleşmeye çalışan tanıdıklar nedeniyle duyulan acı eşlik eder. Muhafazakâr sağıın 12 Eylül tanıklıkları da insanların kötü muamele ve işkenceler karşısında sarsılan inançlarını, gençlerin ideallerini yitirmesini ele alır.

27 Mayıs ve 28 Şubat'ın ardından yazılan tanıklık romanları 12 Mart ve 12 Eylül ile kıyaslandığında sayıca daha azdır. 1970'lerde 27 Mayıs'ın ardından yazılan romanların çoğunluğu dönemin atmosferini ele alır fakat darbeyi konu etmez. 27 Mayıs ancak 1990'larda eleştirel bir perspektifle yazılmış, 2000'lerde de Menderes figürünün öne çıktığı popüler aşk romanlarına konu olmuştur. Bu konudaki eleştirelliliği 28 Şubat romanlarının sırtlandığı söylenebilir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren başörtüsü meselesi etrafında yazılan romanlar 28 Şubat tanıklıklarının ilk adımlarını oluştururlar. 28 Şubat tanıklıklarında da çarpıcı bir bireysellik tartışması baş göstermektedir. İnançları uğruna ailelerini karşılarına alan gençleri kendi iç sorgulamaları ile birlikte ele alan bu romanlarda ikna odaları dramatik bir simgesellik yakalar. Darbe tanıklıklarının kimileri iyileştirmeye, mutlu sonlara eğilimlidir; yazarlar karakterleri için yaraları gizleyecek bir güç ve iktidar konumu inşa etmeye çabalar. Kimi romanlarsa kendi kendisiyle savaşım içindeki karakterleriyle iyileşmenin ve unutmanın imkânsızlığını vurgular, okuru düşünmeye ve eleştiriye sevk eder. Pek çok roman sadece karşısında durduğu politik görüşün eleştirisi ile sınırlı kalsa da, bazıları çarpıcı bir sistem eleştirisi sunar. Agresif güç tutkusunun, ezme ve kontrol etme isteğinin, liderlik ve üstünlük duygusunda tatmin bulma arzusunun eleştirisini asker- sivil ikiliği ile kısıtlı kalmadan yapan bu romanlar, askerî yönetimin karşısında durduğunu iddia ederken bir rol modeli olarak bu imgeye yaslanan ve bu imge çevresindeki güç illüzyonuna katkıda bulunanlar olduğunu hatırlatır. Bu hatırlatma, romanlardaki tanıklığın hakikate en fazla yaklaştığı yeri işaretler.

K24 Yayın Grubu

15 Ağustos 2016